

Araştırma Makalesi • Research Article

Konstrüktivist Perspektiften Devrim Sonrası İran Siyasal Sistemi

Political System of Iran after the Revolution: A Constructivist Approach

Hakan Cavlak ^{a,*}, Ümüye Özbilek ^b

^a Doç. Dr., Tekirdağ Namık Kemal Üniversitesi, İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi, Uluslararası İlişkiler Bölümü, 59030, Tekirdağ /Türkiye.

ORCID: 0000-0003-1119-9900

^b Tekirdağ Namık Kemal Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Küreselleşme ve Uluslararası İlişkiler Anabilim Dalı, 59030, Tekirdağ /Türkiye.

ORCID: 0000-0003-0357-2971

MAKALE BİLGİSİ

Makale Geçmişi:

Başvuru tarihi: 18 Ekim 2018

Düzeltilme tarihi: 02 Aralık 2018

Kabul tarihi: 17 Aralık 2018

Anahtar Kelimeler:

Konstrüktivizm,

Kimlik,

Siyasi Kültür,

İran İslami Devrimi,

Velayet-i Fakih.

ARTICLE INFO

Article history:

received October 18, 2018

Received in revised form December 02, 2018

Accepted December 17, 2018

Keywords:

Constructivism,

Identity,

Political Culture,

Iran Islamic Revolution,

Velayet-i Fakih.

ÖZ

1979 yılında gerçekleşen ve dünyada başka bir örneği olmayan bir devrim İran siyasal sisteminde birçok biçimsel farklılaşmaya neden olmuştur. Bu durum uluslararası sistemdeki diğer aktörlerle de sorunları beraberinde getirmiştir. Bölgedeki diğer devletlerden farklılaşarak devlet kimliğini Şii temellere oturtan, Humeyni'nin Velayet-i Fakih Teorisi ile kurumsallaşan bu sisteme paralel İran bölgesel ve küresel ilişkilerini bu kimlik doğrultusunda gerçekleştirmiştir. Uluslararası ilişkilerde meydana gelen olayları diğer kuramların değinmediği parametrelerle açıklamaya çalışan Konstrüktivizm çerçevesinde ele alınan devrim sonrası günümüze kadarki süreçte, İran'ın uluslararası sistemdeki ilişkileri doğrultusunda siyasal sisteminde meydana gelen değişimler dönemseller olarak farklılaşmalar göstermiştir. Bu değişimlerde en belirgin nokta ise devrim sonrası oluşturulan sıkı sistemin çözülmesi ve şeffaflaşmasıdır. Aynı zamanda özellikle devrim sonrası batı ile ilişkilerinin tamamen kesilmesi durumuna son verilmiş gerek siyasal gerek ekonomik entegrasyon çerçevesinde ilişkiler geliştirilmiştir.

ABSTRACT

A unique revolution occurred in 1979 caused numerous changes in Iran's political system. This situation also changed Iran's relations with other actors in international system. According to Khomeini's "Velayet-i Fakih" theory, Iran placed its identity on Shia and shaped its relations with other actors through this new identity. The post revolution era of Iran's political system has been evaluated through a constructivist approach, which displayed alteration term by term. The most apparent progress observed after the revolution is increasing transparency and dissolvment of the system through the time. Especially, relations, both economic and political, with the West have been developed after the early phase of the revolution.

1. Giriş

Körfez Bölgesi, gerek jeostratejik gerek sosyoekonomik yapısı sebebiyle dünyanın kaderini etkileyecek bir güce sahiptir. Bu önem bölgedeki ülkelerin mevcut siyasal yapılarının kompleks ve istikrarsız oluşuyla da hep diri kalmıştır. Uluslararası sistemde yer alan, bölgede mevcut

çıkarı ve büyük emelleri olan güçlerin global anlamda en yaşamsal amaçları yeraltı kaynakları düşünüldüğünde, bu ülkelerin mevcut pozisyonu, siyasal sistemi, sosyal kompozisyonu ciddi derecede öneme sahiptir. 1979 İran Devrimi sonrası kurulan İran İslam Cumhuriyeti'nin özellikle Ortadoğu'da kendi dışındaki bütün rejimlere karşı olan sert tutumu diğer devletler tarafından da bölgede ciddi

* Sorumlu yazar/Corresponding author.

e-posta: hcavlak@nku.edu.tr

bir tehdit unsuru olarak tanımlanması sonucunu doğurmuştur. Özellikle rejim ihracı gibi ciddi söylemler de bu durumu desteklemiştir. Bu çalışmanın amacı Uluslararası sistemde önemli bir aktör olan İran'ın, siyasi sistemde benimsediği İslami kimliğin ve bu kimlik üzerinde inşa edilen devlet kurumsallaşmasının geliştirdiği ilişkiler doğrultusunda baskınlığının azalıp azalmadığı ve sistemde meydana gelen değişimleri dönemsel olarak açıklamaya çalışmaktır.

Uluslararası sistemde devletler pozisyon edinirken bağımsızlığını yeni kazanan veya rejim değişikliği ile öncesinden farklılaşan unsurlar çerçevesinde konumuna, rolüne ve tercihlerine ilişkin değerlendirmeler yaparak mevcut sistemde konumlanmaktadırlar. Bu konumlanma devletin yapısı, ideolojisi, değerleri, çıkarları gibi birçok faktörler doğrultusunda gerçekleşmektedir. Konstrüktivist Yaklaşımın varsayımlarına göre sistemdeki yapılar ve aktörler birbirine atfettiği kimlik çerçevesinde ve sistemik etkileşim halinde birbirlerini inşa etmektedirler (Wendt, 1999). Kimliğin oluşması ya da mevcut kimliğin dönüşmesi de bu sistemik etkileşim sonucunda gerçekleşeceği vurgulanmaktadır (Wendt, 1999). İran'da meydana gelen 1979 İslam Devrimi sonrası bu inşa sürecinin, kabul edilen bu yeni kimlik neticesinde İran siyasi sistemde meydana getirdiği değişim ve bu yeni sistemin zaman içerisinde meydana gelen sistemik etkileşim sonucu uğradığı dönüşümlerin Konstrüktivist yaklaşım çerçevesinde analiz edilmeye çalışılacaktır. Çalışmanın ilk bölümünde Konstrüktivist teorinin ele alınarak bu teorinin gelişimi, varsayımları, uluslararası ilişkiler yazınındaki yeri ve önemine değinilecektir.

Çalışmanın ikinci bölümünde devrim öncesi siyasi sistem ve devrime giden süreçte yaşanan siyasi gelişmeler, devrim ve sonrasında yaşanan gelişmeler incelenmeye çalışılarak, mevcut sistemin yerini alan devrim sisteminin anayasal yapısının ve yönetim anlayışının hangi parametreler çerçevesinde inşa edildiği ve bu yerleşen sistemin özellikleri analiz edilecektir.

1979 İran İslam Devrimi sonrası devletin dönüşen kimliği, bu kimliğin İran siyasi sistemde yer bulması ile siyasi kurum ve işleyiş derin farklılıklarla yeniden tesis edilmiştir. Devrim sonrası İran dış politikasında meydana gelen gelişmelerin İran siyasi sistemine olan etkileri Konstrüktivist Yaklaşım ile ele alınacağı çalışmanın son bölümünde İran'ın kendisini konumlandığı kimlik çerçevesinde geliştirdiği ilişkiler, değişen hükümetler ve uyguladıkları politikalara göre bu sistemde meydana getirdiği değişim ve dönüşüm durumları dönemsel olarak analiz edilmesi amaçlanmaktadır.

2. Kuramsal Çerçeve ve Konstrüktivizm

Uluslararası İlişkiler disiplinde teoriler, meydana gelen olayları sistematik bir çerçevede ele almak ve bu ilişkiler doğrultusunda mevcut egemen devletler arasında meydana gelen olaylar hakkında belirli spekülasyonlar üreten düşünce sistemleridir (Aydın, 1996: 72). Bu teoriler büyük bir

gerçeklik olarak var olan dünya ve bu dünya üzerinde oluşan olayları anlamlandırabilmek adına basitleştirilmiş ve radikal bilgiler sunar (Özlük, 2009: 250). Bu bağlamda her ne kadar disiplin içinde tam bir anlaşmanın olduğunu söyleyebilmek zor olsa da Uluslararası İlişkiler disiplinin yaklaşık bir asırlık tarihinde üç büyük tartışmanın olduğu kabul edilmektedir. Bu tartışmaların tümüne ayrıntılı açıklanmayacak olmakla birlikte konstrüktivizm'in literatürde yerini anlamak adına kısaca değinilecektir. Bunlardan ilki 1940'lı yıllar itibarıyla disiplinin doğuşunda yaşanan ve idealizm ile realizm arasında gerçekleşen tartışmadır. Disiplinin kurucu tartışması olarak adlandırılan Uluslararası ilişkilerin açıklanmasında ve analiz edilmesinde, Birinci Dünya Savaşı sonrası yıkım yaşayan dünyada barışın tesisi ve sorunların çözümü için kullanılacak reçetelerin neler olabileceği gibi temel konularda yazın geliştirmişlerdir (Özlük, 2009: 250). İkinci paradigma tartışması 1960'lı yıllarda gelenekselcilik-davranışsalcılık adı altında birinci tartışmadan galip çıkan Realizm'e eleştiri olarak ortaya çıkmıştır (Emeklier, 2011: 140). Konusu itibarı ile Uluslararası İlişkiler teorilerinin bilimsel bir temele dayandırılması konusundaki tartışmalar ile hayat bulmuştur (Kaya, 2008: 87). Pozitivizm-Postpozitivizm tartışması olarak da adlandırılan üçüncü büyük tartışma 1980'li yıllardan itibaren ve soğuk savaş sürecinde ortaya çıkmış Postpozitivistlerin, disiplinin gündemine merkez olmuş pozitivist yaklaşıma karşı eleştirileri sonucu ortaya çıkmıştır (Özlük, 2009: 252). Özü itibarıyla hâkim teorilerin sistemde meydana gelen değişimleri açıklayamamış olmakla eleştirerek alternatif bakış açıları geliştirme amacı gütmüşlerdir (Kaya, 2008: 87). Ole Waever'ın ifadesiyle söz konusu teoriler arasındaki farklılıklar ortadan kalkmaya, temel ayrımların belirsizleştiğine ve neo-neo sentez 1980'li yılların hâkim araştırma programı haline gelmiştir (Waever, 1996: 149-185). Uluslararası İlişkiler Literatürüne bakıldığında, Konstrüktivist Yaklaşım üçüncü büyük tartışma içerisinde var olmuştur. Konstrüktivizm uluslararası ilişkiler disiplinine ait bir yaklaşım değildir. Başlangıç itibarı ile bilim felsefesi ve bilgi sosyolojisine ait bir yaklaşımdır ve gerçeğin ve bilginin inşa edildiği görüşünü savunur. Felsefede bilgi kuramını ilk ortaya atan Immanuel Kant dünyayı meydana getiren yapıların materyal unsurlardan ziyade müşterek düşünce ve algılardan oluştuğunu, sosyal aktörlerin, kimlik ve çıkarların net olmadığını, aksine sosyal etkileşim sonucu sosyal yapılar tarafından inşa edildiğini savunmaktadır. (Çelik, 2016: 255-257). Bu düşünceye paralel bir perspektifte varsayım geliştiren Konstrüktivistlerin en temel amaçlarından biri, toplumsal boyutu 1980'li yıllarda hegemon kuram olan Neorealizm tarafından oldukça ihmal edilen disipline toplumsal ve tarihsel bir perspektif kazandırmaktır (Gül, 2011: 4). Konstrüktivist yaklaşım bilimsel realizmin felsefi doktrinine yakın bir perspektif geliştirmiştir. Ancak gözlemlenemeyen bir sosyal dünyanın varlığının ve sosyal ilişkilerin etkinliğini kabul ederek realizmden farklı paradigmaları bünyesinde barındırmıştır (Kaya, 2008: 106-107). Uluslararası ilişkiler disiplinde bu hâkim teorilerin göz

ardı ettiği birçok farklı olguyu savunan Konstruktivizm bu hâkim teorilerin varsayımlarını doğrudan reddetmez, eksik noktalarını eleştirir ve bu eksiklikleri tamamlamaya çalışır. Ancak post-modern düşünürlerin radikal varsayımlarını ve aşırılıklarını reddeder. Bu durum ise konstruktivizmin ‘üçüncü yol’ olma konumunu pekiştirmektedir. Ancak ‘üçüncü’ ya da ‘orta yol’ olma fikri, bízatihi konstruktivistlerin bir kısmınca da kabul edilmemektedir. (Kaya, 2013: 72).

Konstruktivistleri sosyal, birim düzeyi ve holistik yaklaşımı benimseyenler olarak ayırmak mümkündür. Birim konstruktivistler devletlerin yerel toplumsal ve hukuksal normlar arasındaki ilişkiye ve devletlerin kimlikleri ve çıkarlarına odaklanmaktadır (Gülyüz, 2017: 3). Sosyal ve birim konstruktivistleri arasında bir köprü olmaya çalışan holistik konstruktivistler, devletlerin kimliklerini ve çıkarlarını sınırlayan tüm faktörleri uzlaştırmak için, toplumsal ve kolektif olanı tek bir analitik bakışta bir araya getirerek iç ve dış siyasi düzenin iki farklı yüzü olduğunu düşünmekte ve uluslararası düzen ile devletlerarasında karşılıklı bir ilişki olduğu varsayımını savunmaktadır (Arı, 2002: 511).

3. Alexander Wendt ve Sosyal Konstruktivizm

Ontolojik açıdan bakıldığında, konstruktivizm aslında sosyal gerçekliğin inşasına dair bir kuramdır. Bu yönüyle konstruktivizm, bir bakıma sosyal olanı sosyalleştirmekte olan bir disiplinin içine sokma çabasıdır (Kaya, 2013: 72). Var olan kimi somut gerçeklerin dışında insanların ona attığı anlamlar ile paralel anamlanan gerçeklerin varlığı üzerine dururlar. Bu nedenden ötürüdür ki Alexander Wendt, bu düşüncenin salt bir uluslararası siyaset kuramı olmadığını söylemektedir (Wendt, 1999, 142). Konstruktivist düşünce uluslararası sistemin en önemli aktörlerinin devletler olduğunu kabul etmekle birlikte devletlerin kendi içlerine kapalı dünyalar olarak görülmesinin de yanlış olduğunu belirtirler. Devletlerin sosyal ve toplumsal oluşum olarak görürler, devletin sabit ve nesnel bir niteliğe sahip olduğunu reddederler ve Neorealistleri yapı, kimlik, çıkar ve tercihler doğrultusunda eleştirmektedirler (Kaya, 2013: 79).

Neorealizmde yapıyı oluşturan maddi kapasitelerdir görüşünü eleştirerek yapıyı oluşturan sosyal yapı içerisinde bir olgu olarak maddi kapasiteleri kabul etmektedir. Ayrıca yapıyı oluşturan faktörlerin içerisinde o yapıya hakim olan normlar, ortak fikir, anlayış ve uygulamaların önemine vurgu yapmaktadır. Sosyal yapı devletlerin davranışlarını yönlendirir. Yapının değişmesi uygulamalar değişirse mümkün olur. Aktörler yapıyı değiştirebilir ya da yapı, aktör olan devletleri etkiler. Dolayısıyla yapı aktör ilişkisi karşılıklıdır ve birbirlerini bu süreçle inşa ederler. Uluslararası yapı kavramıyla birlikte ele alınması gereken önemli bir kavram da uluslararası anarşidir. Neorealistlerin Anarşiyi devletler yaratır varsayımına katılmamakla birlikte anarşinin bir kural durumu olduğu ve kuralın olmaması durumunun anarşi değil kaos olduğunu belirtirler. Wendt’e

göre kendi başının çaresine bakma (self -help) ve güç politikası gibi olgular anarşinin temel özellikleri değil, birer uluslararası kurumdurlar ve anarşi devletlerin ondan ne anladığıdır (Wendt, 1994: 388).

Kimlikler ise çıkarların temelidir. Aktörlerin sosyal bağlamdan bağımsız olarak taşıdıkları çıkar portföyleri yoktur, bunun yerine çıkarlarını olayları tanımlama sürecinde tanımlarlar. Devletler de birçok kimliğe sahiptirler ve oluşumunda “öteki”nin rolünün önemi büyüktür (Wendt, 2013: 10). Sosyal kimlik devletlerin birbirleriyle etkileşimleri sonucu oluşur ve bu etkileşim sonucunda tercihler belirlenir dolayısıyla kimlik oluşumu devletlerarası ilişkilere ‘içsel’dir. Sistemik etkileşim sonucunda ise devletler bencil ya da kolektif kimlik edinirler. Bencil kimlik neo realistlerin görüşüne yakın çıkarken kolektif kimlik Kantçı bir anlayış ile devletin kendinden önce ortak çıkarın düşünüldüğü kimliktir. Bu kimliklerin oluşumuna etki eden faktörler ise; 1-Uluslararası ve bölgesel sistemin yapısı, 2-Sistemik süreç Devletlerin iç değerlerinin benzerliği, artan karşılıklı bağımlılık, 3-Davranışsal ve söylemsel stratejik uygulamalar. Wendt sosyal yapının oluşturduğu kültürün etkisinin de yadsınmayacak derecede önemli olduğunu savunur. Sistemin değişimini de sistemde var olan bu kültürlerin değişimi ile ilişkilendirir. Sisteme hâkim kültürün değişiminin de sisteme hâkim norm ve prensiplerin değişmesine bağlar. Özetle sosyal yapı ile kültür, kültür ile devletlerarası etkileşim değişir ve bu değişim yapısal değişimi beraberinde getirir ve karşılıklı inşa süreci böylece başlanır (Arı, 2002: 516).

Egemenlik kavramı inşacılar göre; aktörler arası bir kavramdır ve diğer aktörlerin de tanınması durumunda somutluk oluşturur. Şu an ki uluslararası sistemde egemenlik korunması gereken ve herhangi bir kısıtlayıcı duruma karşı savaşları bile meşru kılabilen bir sosyal kavramdır. Egemenliğin sosyal bir kavram olmasıyla beraber sosyal inşacılar, devleti aktör ve devletin egemenliğini kurum olarak ele alarak bunların birbirlerini inşa ettiğini varsaymaktadırlar. Güç dengesinin de devletlerin birbirlerine attıkları anlama göre değişeceğini belirten sosyal konstruktivistler belirtildiği üzere güç dengesinin de devletlerin ondan ne anladığı hususuna bağlarlar. Güvenliğe bakışı da sosyal etkileşim perspektifindedir ve sosyal konstruktivizmde de güvenlik; nesnel ve maddi unsura indirgenemez bir olgu olarak görülmektedir. Güvenlik, kimliklerle ilişkilendirilerek ele alınmaktadır (Kaya, 2013: 84).

Sosyal Konstruktivizmin sosyal yapıya yaptığı vurgu, devletler sistemini, karşılıklı öznel ilişkilerin ortaya çıktığı bir arena olarak görmeleri, uluslararası sistemdeki işbirliği düzeyleri, devletlerin kimliklerinin diğer devletler tarafından nasıl algılandığı savlarından hareketle geliştirilen teorinin tüm varsayımları, bu sac ayakları üzerinde yükselmektedir.

4. İran İslam Devrimi: Devrim Öncesi ve Devrime Yol Açan Siyasal Gelişmeler

1502 yılında Safevi Hanedanının yönetimine giren İrandaki Safevi idaresi 1736 yılına kadar sürmüştür. Kısa süreli Nadir Şah ve hanedanlığı tarafından yönetilen İran'da 1796 yılına kadar Kaçar kabilesi ülkenin yönetimini ele geçirmiştir. 1925 yılında da Kaçar hanedanlığının yerini Pehlevi hanedanı almıştır (Mokhtarpour, 2012: 2). Rıza Han'ın kendisini şah ilan etmesiyle İran'da 1979'a kadar sürecek merkezi bir yönetim anlayışı başlamış ve düzenli ordunun da kurumsallaştırılmasıyla şah giderek diktatöryal bir pozisyon edinmiştir. 1941'de başlayan Muhammed Rıza Şah dönemi zaman içerisinde ülkedeki bütün siyasi-askeri kurumları denetim altına alarak tek güç haline gelmiştir. Kendi rejimini korumak ve ileriye taşımak için istibdat politikasının araçları olan kurumları gerek batı desteği ile gerek konumundan aldığı güç ile oluşturmuş, 1958 yılında gizli polis teşkilatı "Savak"ı kurmuştur. "Ülkede Şah'ın elini güçlendiren üç unsur ordu-istihbarat-emniyet üçgenidir. Ayrıca Rıza Şah merkezi otoriteyi sağlamaya çalışarak, egemenliğin kaynağını ve gücünün meşruiyetini, Tanrı'ya değil çeşitli dünyevi araçlara dayandırmaya çalışmıştır" (Mokhtarpour, 2012: 3). Soğuk Savaş dönemi iktidarda olan Şah dönemin koşullarını değerlendirmesi gerektiğini düşünerek otokrasi ve ırkçılık söylemlerinden kaçınmıştır (Abrahamian, 2009: 164). Şah döneminde İran dünya'nın dördüncü büyük petrol üreticisi, aynı zamanda dünyanın ikinci büyük petrol ihraç eden ülkesi olmuştur. Şah dönemi İran ekonomisinin devasa boyutta büyümesinin bir nedeni de bu petrolde dünya devi olan ülkenin 1973 petrol krizinden en olumlu etkilenen ülkesi olmasıdır. Petrol gelirlerinde meydana gelen bu artış halkın beklentisini de arttırmıştır ve neticesinde devlet tarafından karşılık görmeyen bu beklenti, hanedan karşıtı tutum ve istemsizliği önemli ölçüde perçinlemiştir. Şah patronaj sistemini, bürokrasiyi, orduyu, kabine ve parlamentoyu tekel haline getirmek için kullanmıştır (Abrahamian, 2009: 164). Sosyal alanda da Şah Komünizm tehdidinde set çekmek ve rekabet etmek adına Beyaz Devrim'i başlatmıştır. Beyaz devrimin en önemli parçasını Toprak Reformu oluşturmuştur. Bu program ile toprak mülkiyeti, dini kurumlar artık Şah'ın ailesine ait vakıfların elinde tutulabiliyordu. Aynı zamanda bu devrime paralel olarak sosyal, eğitim, sağlık gibi alanlarda gözle görünür olumlu adımlar da atılmakta geri kalmamıştır. Devlet bütün alanlara müdahale etmekten kaçınmamıştır. Aynı zamanda tüketim sanayilerini korumak için gümrük duvarlarını yükseltmiş, düşük faizli krediler ile özel sektörü desteklemiştir. Şah'ın beyaz devrimi üst zümrede zengin bir tabaka, büyük çoğunlukta alt ve orta tabaka oluşmasına ve bu sınıflar arasında ekonomik uçurumlar olan bir kompozisyona sebep olmuştur. Cami ile Pazar arasındaki aile bağları ve tarihsel ilişkileri sıkı olan ulema da bu sınıflara mensuptur. Ekonomik modernleşmeye rağmen, Pazar ülkedeki üretimin önemli kısmını denetim altında tutmaktaydı. Petrol gelirleri de paradoksal bir şekilde bu dini geleneklerin beslenmesinde önemli katkıda bulunmuştur. Din merkezlerine mali destek verme ve İslam'ın önemini

anlatan özel okullar kurulması bu durum neticesinde gerçekleşmiştir. Bütün bu vaziyetlerin ortasında Şah ise İran'ı kişisel olarak ele alıyor, adeta kendi uzantısı gibi görüyordu. Kendisini bütün İranlılara karşı temsil ederken, evrensel hükümdarlığa ait unsurları bünyesinde toplamıştı ama artık İran ile evren arasındaki denge unsuru değildi; ayrıca onun temsilinin karşılığı yoktu. Zaman ile de yalnız ve teorik olmuş modern bir otokrat haline geldi (Garthwaite, 2011: 216). Muhalefetin seslerinin arttığı dönemde İran Siyasal yaşamında iki partili sistem vardı. Devlet güdümlü bu partiler halkın menfaatlerini dile getirmekten çok, monarşizmin hizmetinde bulunmaktaydılar (Aykaç ve Durgun, 2012: 484). 1975 yılında Şah tek partili sisteme dönmeye karar vermiştir. Bu durum şah rejiminin giderek daha despotik karakter kazanmasına neden olmuştur. Şah, bu tek parti olan Rastakhiz (Yeniden Canlanma) partisi vasıtası ile İran halkı üzerinde sıkı bir kontrol mekanizması kurmaya başlamış, daha sonra devrimin lideri olarak İran'a dönen ancak o dönem sürgünde olan Humeyni bu durum karşısında bir fetva yayınlayarak, Şah'ın adının önünü bir nevi kesmiştir.

Bütün bunlar ve İran'daki baskın ABD varlığı, Şah'ın ve hanedanlığının lüks ve halkı görmezden gelir yaşamı, tepeden inme bir modernizasyon çabaları halk arasında olumsuz yansımalar buldu ve birtakım sokak gösterileri ile bu süreç başladı. Sürecin sonu devrim ile taçlanacaktı lakin kimse o günlerde bu dereceye varacağını tahmin etmezdi. Bu sokak gösterilerinin mobilize olmasında fikirlerinden dolayı Şah tarafından önce Türkiye'ye ardından Irak'a sürgün edilen din alimi Ayetullah Humeyni'nin fikirleri ve etkinliği yadsınmayacak derecede etkilidir. Temel itici güç 'Şah Gitmeli!' fikri etrafında birçok farklı kesimler ortaklaşa bu ayaklanmaları gerçekleştirmişlerdir. 1963 yılında gerçekleşen sokak gösterileri bir Şii (İslamcı) ayaklanma olarak okunur. İslamcı hareketler, ideolojik özünü Kur'an'dan almakla birlikte varlıkları, toplumsal destekleri ve tezlerinin niteliğiyle çok önemli düzeyde 19. yüzyıldan itibaren iyice somutlaşan Batı medeniyetinin hegemonyasına geliştirilen tepkilerden ve dilmiş arayışlarından almaktadır (Gökalp, 2016: 129). Özetle bütün siyasal hak mücadelesine giren farklı kesimlerin Şah'a karşı verdiği mücadelenin devrime katkısı oldukça büyüktür. Ancak devrimin yeşil rengini alması, sistematik ve şiddetli biçimde 'İslamlaştırılması' 1979-1980 rehine krizinden sonra gerçekleşmiştir. Ancak devrim sürecine yalnızca İslamcı eğilim atfetmek doğru değildir ve durum değerlendirmelerinde büyük hataya sebep olur. Dolayısıyla İran devrimi, çarşı esnafı ile köylüyü, üniversite öğrencisiyle radikal Şii grupları aynı çatı altında buluşturan bir sürecin adıdır (Arı, 2012: 527). Netice itibarıyla 1978'de, Tahrandaki Jale Meydanı'nda geçen olayın ardından Humeyni ve Ulema devrimin liderleri olarak ortaya çıkmıştır. Bir nevi bu lider kadro ile devrim yeşil rengini almıştır (Garthwaite, 2011: 232). Humeyni'nin 1 Şubat 1979'da İran'a dönmesiyle de İran'da Pehlevi hanedanlığı ve monarşi tarihe karışmış ve Humeyni'nin ilk icraatı da Mehdi Bezirgan'ı geçici hükümet kurmakla

görevlendirmesidir. İslam Devrimi, Cami-Pazar ittifakının omuzlarında yükselmiştir (Aykaç ve Durgun, 2012: 494). Milyarlarca insanın ve birçok farklı görüşün ürünü olan İslam devrimi tek bir kişinin isminde simgeleşmiş ve kurumsallaştırılmıştır. Ayetullah Humeyni. Humeyni'nin Irakta sürgünden geliştiği daha sonrasında İslam Devrimi ile olgunlaşacak ve uygulama imkanı bulacağı bu minvalde siyasetle, devlet yöntemiyle ve 'Velayet-i Fakih' teorisi ile ulemanın devlet yönetimindeki varlığı ve gücü ile ilgili düşüncelerini ortaya koymuştur.

4.1. İran İslam Cumhuriyeti Anayasasında Velayet-i Fakih Teorisi

Devrim sonrası İran'ın kurucu felsefesinin ve devletin İslâmî ideolojisinin anlaşılması Humeyni gibi paradigmatic bir şahsiyetin anlaşılmasına bağlıdır ve İran'ın iç ve dış politikasını doğru yorumlamanın ve siyasal yapısını anlamının yolu da Humeyni'nin geliştirdiği Velayet-i Fakih teorisini ve bu teorinin ülkenin siyasal hayatındaki yerini anlamaktan geçmektedir. Bu kuramın uygulamaya geçiş sürecini Safevilerle başlatmak mümkündür (Aykaç ve Durgun, 2012: 502). Kök itibarıyla (veliy) kelimesinden türeyen 'velayet' kelimesi yakınlık, tasarruf, muhabbet manalarına gelmektedir. İlk harfi (vav)'in esre ile okunması halinde ise, emaret, riyaset ve otorite manalarına gelmektedir (Üstün, 1999: 24). Arapça ve Farsçada "yardım, yaren, muhabbet ve yönetme yetkisi gibi manalarda da kullanılmaktadır (Taflıoğlu, 2013: 96). Velayet-i Fakih; kayıp imam adına siyasi otoritenin adil bir fakih tarafından üstlenilmesi ve devlet başkanı olmasını savunan teoridir. (Onat, 2013: 229). Humeyni, fukahanın imamlar, imamların peygamber, peygamberin de Allah tarafından nasb edildiklerini söylemekle, Velayet-i Fakih Hükümet-i İslam adlı eserinde aynı tabloyu ortaya koymaktadır (Üstün, 1999: 24). Devletin en üst otoritesi olan Ulema, 12. İmam Muhammed Mehdi'nin gaybeti döneminde onun yetkilerini üstlenmek zorundadır. Şia'ya göre İmamet Kurumu, Kur'an'da belirtilmiştir. Peygamberin ölümünden sonra Müslümanların yönetimi imamların hakkı ve sorumluluğundadır (Aykaç ve Durgun, 2012: 503). Son imamdan sonra vekâlet, fonksiyon olarak değil statü olarak fukahaya geçmiştir. Peygamberin ve İmamların vekili olarak fukaha, hukuk alanında idari işerin icrası noktasında tüm otoriteye sahip ve en yetkili kişidir. Fakih şariat sınırlarını aştığı anda otomatik olarak devlet başkanlığından uzaklaştırılır. Böylece devlet başkanlığının kontrolü bir yandan halka ait, diğer taraftan da hukuk vasıtası ile Allah'a ait olduğu belirtilmiştir (Aykaç ve Durgun, 2012: 505). Millet iradesine bu doğrultuda önem verilmekte ve etkinliği bu çerçevede tezahür etmektedir. Nitekim bu teori baz alınarak hazırlanan Anayasa, referanduma sunulmuş ve büyük bir oranda halk tarafından kabul edilmiştir. Sistem içinde dini rehber bütün yasama ve yürütme işlerinde son söz hakkına sahip tek kişi oluyordu. Genel politikaları belirlemek, denetlemek yetkisi dini liderin yetki alanına girmektedir. Kuvvetler Ayrılığı ilkesi farklı bir şekilde

yorumlanmıştır. Yani tam anlamıyla kuvvetler egemen değildir.

Şekilsel olarak İran anayasası da diğer anayasalar gibi Batı orijinli olmaktadır. Meşruiyeti dine dayanan "mollaların yönetimi"nin modern zamanlarda halk tarafından da kabulünün şekilsel şartını yerine getirmeye yönelik sınırlı bir halk egemenliği anlayışı da mevcuttur ayrıca batılı bir kurum ve pratik olarak bir 'meclis' in varlığı önemlidir. Benzer bir kurum olarak Anayasa mahkemesi işlevini taşıyan Muhafızlar Konseyi de sistemin ana unsurlarından birini oluşturmaktadır. Çeşitli düzeylerde uygulanan seçim mekanizmalarının varlığı da devrim sonrası yapının 'çağdaş' görüntülerinin ispatı şeklindedir.

Anayasayı hazırlamak için Humeyni; hazırladığı fermala 73 üyeden oluşan anayasa yapma ve denetleme yetkisini doğrudan din adamlarına verdiği Uzmanlar Meclisi'ni oluşturulmuştur (Mokhtarpoor, 2012: 14). Sonuç itibarıyla 1979 İran İslam Devrimi, pehlevi hanedanlığının monarşi yönetimini ortadan kaldırmış ve beraberinde İslami kimlikte bir rejim inşa etmiştir. Humeyni'nin getirdiği Velayet-i Fakih teorisi ile beraber bir dini liderin merkezinde ve emrinde farklı güç odakları oluşmuş, ülkede İslam dininin Şii mezhebinin Caferi kolu inancı üzerine bir devlet kurulmuştur.

4.2. İran İslam Cumhuriyeti Anayasası

İran İslam Cumhuriyeti devleti ; şeriata dayalı bir rejim olarak ülkenin anayasası Asli Kaynaklar ve Yardımcı Kaynaklardan oluşmuştur. Anayasasının temel ilkeleri ise kuran, sünnet ve icma kaynaklıdır (Üstün, 1999: 27).

4.2.1. Yasama

İran İslam Cumhuriyetinde yasama organını İslami Şura Meclisi, Anayasa Koruyucular Konseyi ve Düzenin Yararını Teşhis Konseyi temsil etmektedir.

İran İslam Cumhuriyetinde yasama organı "Tek Meclis" esasında oluşsa da, tek yapılı değildir (Aykaç ve Durgun, 2012: 506).

(i) Anayasa Koruyucular Konseyi (Şura-yı Nigehban-ı Kanun-u Esasi)

Anayasa Koruyucular Konseyi İran siyasal hayatında kilit bir role sahiptir. Bir denetleme kurulu olarak tanımlanan Anayasa Koruyucular Konseyi İran siyasal sistemine Meşrutiyet (1906-1911) Anayasası ile girmiştir. (Aykaç ve Durgun, 2012: 509). Esas görevi mecliste alınan kararların dine uygun olup olmadığını belirlemek ve denetlemektir. Anayasanın 4'üncü maddesindeki 'Tüm karar ve kanunlar İslam'a uygun olmalıdır' ibaresi ile bu denetimin şii fakihler tarafından yapılması gerekmektedir. Anayasa Koruyucular Konseyi olmadan Meclisin oluşum hakkı yoktur (Aykaç ve Durgun, 2012: 510).

(ii) Düzenin Yararını Teşhis Konseyi (Mecme-yi Teşhis-i Maslahat-ı Nizam)

İslami Şura Meclisi ile Anayasa koruyucular konseyi arasındaki meydana gelen anlaşmazlıklar dolayısıyla oluşturulan bu konsey herhangi bir tıkanıklıkta meydana gelen sorunları çözmek için 1988'de Ayetullah Humeyni tarafından kurulmuştur. "Zaman içinde mecliste ruhanilerin sayılarının azalması sonucu Anayasa Koruyucular Meclisi ile çatışmalar meclisin birçok konuda elini kolunu bağlamış, halkın meclise olan güveni sarsılmaya başlamıştır" (Aykaç ve Durgun, 2012: 511). Esas görev uyum ve eşgüdümü tesis etmektir. İran siyasal sisteminin uzlaştırıcı rolünü üstlenmiştir. Üyeleri Fakih tarafından atanmaktadır. Cumhurbaşkanı, meclis başkanı, yargı erki başkanı, Anayasa Koruyucular konseyi'nin din adamı olan altı üyesi zaten doğal ve daimi üyesidir (Mokhtarpour, 2012: 124).

(iii) İslami Danışma Meclisi (Meclis-i Şura-yı İslami)

İran İslam Cumhuriyetinde dört yıllığına doğrudan halk tarafından gizli oy ile seçilen 270 üyeden müteşekkil olan İslami Danışma Meclisi (Parlamento) bulunmaktadır (Üstün, 1999: 39). En esas vazifesi, kanun tekliflerini tartışmak, kanun çıkarıp Anayasayı Koruyucular'a havale etmektir. Ülke 265 seçim bölgesine bölünmüştür. 16 yaş üstü her İranlı oy kullanabilir. Kalan sandalyeler, Müslüman olmayan milletvekilleri için ayrılmıştır (Aykaç ve Durgun, 2012: 513). Yani meclise azınlıklar da girebilir.

4.2.2. Yürütme

Anayasanın 60. maddesine göre "Yürütme gücü, bu kanunda doğrudan doğruya önderlik (dini lider) makamının uhdesine bırakılmış hususlar dışında cumhurbaşkanı ve bakanlar eliyle kullanılır. Gerçek lider Fakih'tir. İcrai olarak yürütmenin başında Cumhurbaşkanı bulunmaktadır. İslam Cumhuriyeti Anayasası'nın dokuzuncu faslında yürütme iki bölüm altında ele alınmıştır. Bunlar Cumhurbaşkanlığı ve Bakanlar Kurulu ile Ordu ve Devrim Muhafızlarıdır.

(i) Cumhurbaşkanlığı

İran tarihinde ilk kez İslam Devriminin ürünü olarak İran siyasal sisteminde yer edinen Cumhurbaşkanlığı makamı önemli görevleri icra etmektedir ve 113'üncü maddede belirtildiği üzere Fakih'ten sonra ikinci büyük otoritedir. Dört yılda bir doğrudan halkoyu ile en fazla iki dönem seçilebilir (Üstün, 1999: 37).

(ii) Bakanlar Kurulu

1989 yılında Humeyni'nin ölümü ile İran İslam Cumhuriyeti anayasa değişikliğine gitmiş ve mevcut başbakanlık makamını ortadan kaldırarak onun yetkilerini Cumhurbaşkanlığına devretmiştir. Cumhurbaşkanı, bakanlar kurulunun başkanı olarak bakanlıklar arasında işbirliğini sağlamakta ve hükümetin genel siyasetinin

yürütülmesini gözetlemektedir." Cumhurbaşkanı istediği kişileri bakan olarak belirleyerek meclise sunabilmektedir" (Aykaç ve Durgun, 2012: 517). İran İslam Cumhuriyetinde günümüzde 22 bakanlık bulunmaktadır ve bunlar devlet teşkilatının en büyük birimleridirler. Bakan, bakanlığın en üst yürütme kademesinde yer alır.

4.2.3. Yargı

Yüksek Yargı Şurası yargı sisteminin en üstünde yer almaktadır ve İslam Cumhuriyeti anayasasında Yargı'ya ayrı bir önem atfedilmiştir. İslami Adalet ilkesi temel alınarak bu doğrultuda görevlendirmelere gidildiğini belirtmiştir. Yargı başkanı doğrudan Fakih tarafından atanmaktadır (Mokhtarpour, 2012: 136).

4.2.4. Diğer Kurumlar

(i) Velayet-i Fakih (Dini Lider, Rehber, Fakih)

Dini liderlik makamı Vilayet-e Fakih doktrinine göre kurumsallaştırılmış ve Şii inancına göre halkına rehberlik etmek üzere on ikinci imam gelinceye kadar onu temsilen ulemeden en bilge birinin görevi yürütmesi esasına dayanmaktadır (Mokhtarpour, 2012: 107). Fakih devlet başkanı ve yürütmenin başıdır. "İran İslam Cumhuriyetinde dini liderin siyasi bir kimlik taşıması, rejimin en geniş yetkilere sahip kişisi olması, ayrıca anayasanın yürütmenin bazı görevlerini bu kişiye vermesi açısından oldukça önemli bir şahsiyettir. Yasama, yürütme erklerini elinde bulunduran dini lider sınırsız yetkilerle donatılmasıyla beraber siyasal sistemin başında durmaktadır. Böylece halkın egemenlik ilkesi tamamen devre dışı bırakılmakla beraber halk iktidarın dışında tutulmaktadır" (Mokhtarpour, 2012: 112).

(ii) Bilirkişiler-Uzmanlar Meclisi (Meclis-i Hibregan)

İran'ın dini liderlik (Fakih) makamı boşaldığında, yerine yenisini seçmekle görevli meclistir. Uzmanlar Meclisi aynı zamanda dini lideri denetleme, görevden alma gibi yetkilere sahiptir. Fakih'te olması gereken özellikler Anayasanın 5 ve 109'uncu maddesinde belirtilmiştir. Ayrıca 107'inci madde Uzmanların en önemli görevini, yani Fakih'in tayini meselesini ifade eder. "Bu maddeye göre gerçekte Rehber seçimi halkın görevidir. Halk bu görevi bir kez yerine getirmiştir. Daha sonra ise halk dolaylı olarak iki aşamadan oluşan bir seçimle, yani kendi seçtikleri temsilciler ile bu görevi yerine getirmektedir" (Aykaç ve Durgun, 2012: 508). Günümüze kadar iki kez karar almış olan Uzmanlar meclisine 1989'da Humeyni'nin ölümü üzerine, Hüccütüislam Ali Hamaney seçilmiş ve halen varlığını sürdürmektedir.

2500 yıllık monarşiye, monarşinin aşırılıkları ve halkın sosyo-ekonomik yapısı ile saray arasında olan uçurum sebebiyle bir kıvılcım olarak din adamları önderliğinde başlayan halk hareketleri 1979 Şubat ayında 'İslâm Devleti' ve devrim lideri İmam Humeyni'nin 'Velayet-i Fakih'

teorisi perspektifi ile hazırlanan anayasa ile kurumsallaşan yeni ve dünyada tek örneği olan şeriat kurallarıyla bütünleşmiş ve yasama, yürütme, yargı erkinin birbirinden tamamen bağımsız olduğu, son söz söyleyen, bütün kurumların başı olan Fakih çerçevesinde bir siyasal yapılanma oluşturulmuştur. Oluşturulan sistemin egemenliği İlahi yasadandır ve bu yasanın gereği olarak halk egemenliğinden alan ikili yapısı sistemde birbirini denetleyici, dengeleyici ve dini niteliği ağır basan kurumlar lehine kontrol edici mekanizmaların da kurulmasını gerektirmiştir. Bu da sistemin kurumsal işleyişinde pek çok problemi ve çıkmazı beraberinde getirmiştir. Sistemin grift yapısı birçok tikanlıklara sebebiyet vermektedir. Ayrıca Devrim sonrası kurumsallaşan siyasal sistemde en güçlü makam Fakih olmasına rağmen İran'da parçalı bir yapı hakim olmuştur. Güç ve iktidar dağılmış vaziyettedir. Ancak 1989 Humeyni'nin ölümü ile bazı anayasal değişikliklere gidilmiş ve güç tek merkez olan Fakihite toplanmıştır.

5. Humeyni Sonrası İran Siyasal Sistemine Dönemsel Olarak Bakış

Humeyni'nin ölümü sonrası birçok uluslararası aktör devrimin yaşayamayacağını düşünse de ortaya çıkan problem ve sistemde yaşanan sorunlara rağmen İran İslam Cumhuriyeti gerek bölgesel gerek küresel güç olarak varlığını devam ettirmektedir. Devrim sonrası tamamen batı karşıtlığı üzerinden kodalanan dış politika bu doğrultuda hareket etmiş ve emperyalist olarak tanımladığı ülkeler ile ilişkilerini zaman zaman geliştirmiş zaman zaman ise dondurmıştır. (Çelik, 2016: 263-264).

Sosyal Konstruktivizm, kimlikler ve çıkarların zaman içinde nasıl dönüştürebileceğini açıklayan en uygun kuram olarak karşımıza çıkmaktadır. Bu doğrultuda da devletlerin davranışlarındaki değişiklikleri de açıklanabilir kılma amaçlarıdır. Dolayısıyla konstruktivizmin temel varsayımının “değişim” olduğunu söylemek yanlış olmayacaktır (Boztaş, 2011: 140). İran'da 1990'lar itibarı ile fiktörel ve sistemin işleyişine dair bölünmeler ve değişimler meydana gelmiştir. Bu değişimler konstruktivist perspektiften daha anlaşılır hale gelebilmektedir. Bölünmenin taraflarını oluşturanlar, dönemsel iktidar ve muhalefet olarak Radikaller ve Reformistler arasında değişmiştir. Humeyni sonrası Cumhurbaşkanı olan Rafsancani muhafazakâr bir kimlikle ülkeyi yönetmesine rağmen reformistler ile orta yol geliştirmeye çalışmıştır. Humeyni sonrası uluslararası sistemle entegrayon hedefleyen Rafsancani Kuzey-Güney ilişkilerini geliştirme yoluna gitmiştir. Özellikle Irak ile savaştan sonra bölgedeki kimliklerin yok sayılıp bir istikrar sağlanamayacağı görüşünde olan Rafsancani kimlik siyasetini yumuşatarak bölge ilişkilerinin gelişmesine önem vermiştir. Dağılan Sovyetler Birliğinin de bu durum üzerinde etkisi vardır. Kurulan Rusya Federasyonu'nun Batı ile ilişkilerinin gelişmesinin İran üzerindeki olumsuz etkisi dolayısıyla devrim sonrası çatışmacı, kimliğe dayalı, ötekileştirici söylemler yumuşamış ve uzlaşmacı bir tavır takınılmıştır (Sarı, 2017). Nitekim bu değişim yansımalarını iç siyasal

sistemde fazla gösterememiş olsa da Cumhurbaşkanı'nın Fakih'e bağlı rolünde bazı değişimler yaşanmış ve Rafsancani özellikle dış politikaya bağımsız ve reformcu bir dönüşüm getirmiştir. Ancak bu dönemde yine kuvvetlere hâkim olan siyasî kanat muhafazakârlardır ve bu durum net bir biçimde Hatemi döneminde değişecektir.

Aydınlar tarafından İran'ın Gorbaçov'u olarak adlandırılan Hatemi (Yetgin, 2013: 41) özellikle mevcut statükoyu reddeden gençlerden destek görmüş ve en öncelik istekleri olan, kültürel, sosyal, siyasal baskının kaldırılacağı vaadiyle iktidara gelmiştir. Bu reform sürecinde İran'ın siyasal kurumsallaşması önemli sorun teşkil edecek olsa da Rafsancani ile genişletilen bazı Cumhurbaşkanı yetkilerini Hatemi daha ileriye taşımaya planlamıştır (Oğuz ve Çakır, 2000: 86-88). Hatemi'nin daima vurgu yaptığı ve İslam Devriminin jargonundan uzaklaştığı en önemli söylemi Hukuk Devletini kurumsallaştırmasıdır. Ayrıca Hatemi, sınırsız yetkilerine karşı Fakih'in rolünü; hükümetin üç kolu arasında idare, denetim ve koordinasyon sağlamak olarak tanımlamıştır. Yaptığı anayasa değişikliği ile Cumhurbaşkanı'nın yetkilerini genişletmiştir (Tabari, 2014: 918-922). Halkın devlet işlerine katılmasını kuvvetle desteklediğini belirtip “hükümet görevlileri, halkın hizmetçileridir” şiarı ile reform yolunda emin adımlarla ilerlemiştir. Daima Adaletle vurgu yapan Hatemi devrimin, rejimin ve ülkenin halka ait olduğunu her defasında vurgulamıştır. Hatemi, daima Humeyni çizgisinde olduğunu belirtse de çok liberal olduğu gerekçesiyle muhafazakârların baskılarına maruz kalmıştır.

2005 yılında İran Cumhurbaşkanı seçilen Mahmud Ahmedinejad ise Hatemi'nin tam tersi bir söyleme sahip liderdir. Tamamen Batı karşıtlığı ile ön plana çıkmıştır. Devrim'in ruhunu yitirdiğini, devlet yapılanması içerisinde dini aristokrai doğduğunu ve halkın yoksullaştırıldığını iddia eden Ahmedinejad Humeyni ve Devrimin değerlerine yeniden keskin bir dönüş gerçekleştirmiştir (Yeşiltaş, 2014: 44). Kimlik siyasetine dönüşü simgeleyen Ahmedinejad sistem içerisinde de değişikliğe gitme arzusunda olmamış ve tamamen devrimi yaşatma yolunda adımlar atmıştır. Bütçeyi tamamen kendi tekelinde toplamış ve halkın ekonomik taleplerine bununla cevap vermiştir. 2009'da ikinci kez iktidara geldiğinde ise gerek muhalefet gerek Fakih ile anlaşmazlıklar ve fikir ayrılıkları yaşamış, bu durum olumsuz olarak iç siyasete de yansımıştır. Reform ve değişim söylemleri yerini ideolojik söyleme bırakmıştır.

2013 iktidara gelen ve İranlılar tarafından Diplomatik Şeyh olarak adlandırılan Hasan Ruhani reformist ve pragmatik kişiliğiyle ön plana çıkmaktadır (Aljazeera, 2015). Devrim muhafızları ile olan fiktörel ayrılığı reformcu kimliğinden ileri gelmektedir. Ruhani, Batı ile iyi ilişkiler, ekonomik kalkınma, basın özgürlüğü, düşünce hürriyeti, eşitlik ve gibi konularda söylem olarak güçlü bir pozisyon belirlemiş olsa da pratikte sınırlı bir Cumhurbaşkanı olarak karşımıza çıkmaktadır. Fakih Ali Hamaney ile sık sık görüş ayrılığına düşen ve özellikle Nükleer antlaşma konusunda ABD ile ilişkilerin normalleşmesine karşı çıkmasına rağmen ilişkiler

ABD’de hükümet değişikliği olana kadar olumlu seyir etmiştir. İran siyasal sisteminde son sözü Fakih’in söylediği ve gücün tümünün elinde olduğu durumunun değişti bu örnekle de göze çarpmaktadır (İRAM, 2017: 10-15).

Sosyal inşacıların altını çizdikleri en önemli noktalardan biri de “sosyalleşme” ve “kimliklerin yakınlaşması”dır. İran İslam Devrimi’nin en önemli amaçlarından biri olan Devrim’in ihracı öncelikli hedefi bölgedeki özellikle Şii gruplarla ve diğer devrimci İslami hareketlerle ilişkilerini geliştirmeye çalışmak ve devrimin özellikle bölgede domino etkisiyle yayılmasını sağlamaktır. Suriye’deki Nusayri iktidar Esad yönetimi ve muhalifler arasındaki çatışmalara İran bu düşünce doğrultusunda destek vermiştir (Çelik, 2016: 266).

1997 yılında İktidara gelen Hatemi, İran siyasî sahnesine hâkim olan İslâmî retorikten farklı bir retorik, farklı bir gündem, farklı bir bakış açısı geliştirebilmiştir. Her ne kadar dış politikada temel çizgiden şaşmayacağını söylese de ulusal çıkar doğrultusunda politikalarda bu durum yansımaları bulmuştur. Dolayısıyla İslam Devriminin savunulması ve devrimin ihracı söylemlerinden vazgeçip diğer ülkeler ile ilişkilerinin yumuşatılması prensibi doğrultusunda hareket etmiş ve sistem ile entegre konusunda ciddi adımlar atmıştır.

Hatemi sonrası iktidara gelen Ahmedinejad ise bu tavırdan tamamen vazgeçmiş ve özellikle Batı ile ilişkilerine set çekmiştir. 2003 Irak savaşı ve ABD’nin bölgeye müdahalesi güçlü devlet kimliğine dayalı politika izlemesindeki sebeplerden biridir. ABD’nin bölgedeki varlığından rahatsız olan İran sert tavır takınmıştır. Özellikle giriştiği Uranyum zenginleştirme çalışmalarının özellikle ABD tarafından sert ve yaptırımlarla, bölge ülkeleri tarafından endişeli ile karşılanırsa da bu nükleer çalışmalardan geri adım atmamış, Washington’u Rusya ile dengelemeye çalışmıştır. (Balcı ve İnat, 2006: 79). Maddi kaynaklara sosyal anlamlar yükleyen Wendt’in perspektifinden bakıldığında, İran’ın nükleer güç olma idealleri uluslararası sistemde yalnızlaşması, sosyalleşmekten uzak bir durum içerisinde kendisini bulması sonucunu doğurmuştur. Sisteme entegre olmaktan uzak olan bu dönem İran’ı Ahmedinejad’ın devrim sonrası oluşturulan devlet zihni ile hareket etmesinin sonucudur.

Hasan Ruhani 34 yıl sonra ilk kez Batı (Barack Obama) ile görüşen lider olarak İran siyasetine damgasını vurmuştur. Özellikle ulusal ve ekonomik çıkara önem veren Ruhani, Batı ile ilişkilerini geliştirme yoluna gitmiş ve Nükleer sorunun çözümü konusunda umut vaadedici olmuştur. Uluslararası ekonomiye entegre olma ve yaptırımları kaldırma çabaları olumlu sonuçlanmıştır (Sinkaya, 2017: 25-27).

Konstrüktivizmin diğer öngörüsü olan kişiler gibi devletlerin karşılıklı ilişkilerinden oluşmuş tarihsel kimliklerin ve yakınlıkların ülke çıkarlarını ve davranışlarını belirlemesi durumu (Boztaş, 2011: 141) devrim sonrası İran’ın bölge ülkeleriyle olan ilişkilerini geliştirme politikalarında, özellikle İsrail’e karşı olan sert söyleminde

rastlayabiliriz. Belirtildiği gibi bu durum değişen hükümetlere göre farklılaşsa da genel çizgisini daima korumuştur.

6. Sonuç

1979 Devrimi sonrası etnik değil mezhebi enstrümanlar üzerinden inşa edilen İran kimliği gerek iç gerek dış politikasını bu kimliğe göre tanımlamış ve uygulamaya koymuştur. Devrim sonrası oldukça radikal söylemler geliştiren İran değişen hükümetlerin düşünce ve uygulamalarına göre şekillenmiştir. Halktan gelen sokak hareketleri ve demokrasi talepleri, uygulamada meydana gelen sorunlar ve tikanlıklar bazı değişimlerin kapısını aralamış ancak mevcut sıkı yapı tamamen çözülmüştür. Hükümet; Konstrüktivizmin sosyal inşa ve etkileşim varsayımlarının dönemsel olarak değiştiği İran’da değişimi olumlayan, halkın taleplerine cevap verilmesi gerektiğini savunan ve bu yönde adımlar atmaya çalışan liberal reformistler ile devrimin ilkelerine sadık kalınmasının taraftarı olan muhafazakâr radikaller arasında değişmiştir. Sistem özelinden bakıldığında ise Fakih’in güçlü rolünün aşındığını, buna paralel olarak ise Fakih’in güçlü rolünün gücünün arttığını görmekteyiz.

Batı ile ilişkiler konusunda devrim kadrosunun net tavrının devamlılığını esas alan Fakih’in bu söyleminde de farklılaşma olduğunu görmekteyiz. Ali Hamaney’in “ABD ile husumetimiz ebediyen sürmez. ABD’yle ilişki kurmak günün birinde mümkün olabilir” (Akşam Gazetesi, 2008) ifadesi bu duruma örnektir.

Birimlerin ve yapıların birbirini karşılıklı olarak inşa ettikleri ve kimliklerin devletlerin dış politikadaki tercihlerine olan önemli etkisi ve belirleyiciliğine ilişkin varsayımları doğrultusunda İran’a bakıldığında dönemsel farklılıklar göze çarpmaktadır. Devlet kimliğinin ön plana çıktığı ve devrim ruhuyla hareket edildiğinde uluslararası sistem içerisinde yalnızlaştığını görmekteyiz.

Devletin Şii kimliği İran için çok önemli bir değeri ve önceliği temsil etmektedir. Her ne kadar reformcu, demokrasiyi, eşitliği önceleyen Cumhurbaşkanı gelen taleplere yanıt vermek istese de sistem bu durumun önünde en önemli engeli oluşturmaktadır. Cumhurbaşkanı da zaten bu sistem içerisinde çıkmaktadır ki sistemin radikal bir dönüşüm gerçekleştirilmesi ve ilişkilerde Şii kimliğinin etkisinin kaldırılması durumu kısa ve orta vadede gözükmemektedir. Ancak mevcut siyasal sisteminde özellikle Dini Lider’in rolünün ve söylemlerinin etkinliğinin zayıfladığı buna paralel Cumhurbaşkanı’nın etkinliğinin ve gücünün arttığı dikkat çeken bir husustur. Bu durum sistemin sert kabuğunun bir çatlağı olarak görülse de rejim ayakta ve sistemin radikal bir değişim geçirmesi durumunun söz konusu olmadığı aşikârdır. Fakat özellikle İran’ın bulunduğu coğrafya itibarıyla uluslararası sistemin oldukça dinamik olan yapısından etkilenmesi ve sonucunda köklü değişiklikleri beraberinde getirmesi uzak ihtimaller değildir.

Kaynakça

- Abrahamian, E. (2009). *Modern İnan Tarihi*. İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları.
- Akşam Gazetesi (2008). Hasan Ruhani İnan'ı.
- Aljazeera (2015). *Portre: 'Diplomatik şeyh' Hasan Ruhani*. 28 Eyl 2015 Tarihli Aljazeera. (Erişim: 10.02.2018),<http://www.aljazeera.com.tr/portre/portre-diplomatik-seyh-hasan-ruhani>
- Arı, T. (2002). *Uluslararası İlişkiler Teorileri-Çatışma, Hegemonya, İşbirliği*. Bursa: MKM Yayıncılık.
- Arı, T. (2012). *Geçmişten Günümüze Ortadoğu- Siyaset, Savaş ve Diplomasi*. İstanbul: Marmara Kitap Merkezi.
- Aydın, M. (1996). Uluslararası İlişkilerde Yaklaşım, Teori ve Analiz. *Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisi*, 51(1), 71-114.
- Aykaç, B., & Durgun, Ş. (2012). *Çağdaş Siyasal Sistemler*. Ankara: Binyıl Yayınevi.
- Balci, A., & İnat, K. (2006). *Ortadoğu Yılığ 2005*. İstanbul: Nobel Basımevi.
- Boztaş, A. (2011). Türkiye'nin Afrika ile İlişkilerinde Proaktif Politikaların Teorik Analizi-Konstrüktivist Teori,Eleştirel Teori, Uluslararası Toplum Teorisi. *Dumlupınar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, (31), 139-158.
- Çelik, K. E. (2016). İslam Devrimi Sonrası İnan'da Kimlik ve Dış Politika: Konstrüktivist Bir Bakış. *Bölgesel Çalışmalar*, 1(1), 251-274.
- Durgun, B. A.-Ş. (2015). *Çağdaş Siyasal Sistemler*. Ankara: Ereğ Matbaacılık.
- Emeklier, B. (2011). Uluslararası İlişkiler Disiplininde Epistemolojik Paradigma Tartışmaları: Postpozitivist Kuramlar. *Bilge Strateji*, 3(4), 139-184
- Garthwaite, G. R. (2011). *İnan Tarihi-Pers İmparatorluğu'ndan Günümüze*. (F. Aytuna, Çev.) İstanbul: İnkılap Kitabevi.
- Gökalp, E. (2016). *Devrim Sonrası İnan İslam Cumhuriyetinde Siyaset*. Yüksek Lisans Tezi. Konya: Selçuk Üniversitesi.
- Gül, R. (2011). *Avrupa Entegrasyonunun Sosyal İnşacı Yaklaşımlarla Analizi*. (Erişim: 10.02.2018), https://www.academia.edu/24378092/AVRUPA_ENTEGRASYONUNUN_SOSYAL_%C4%B0N%C5%9EAACI_YAKLA%C5%9EIMLARLA_ANAL%C4%B0Z%C4%B0_ANALYSIS_OF_EUROPEAN_INTEGRATION_WITH_SOCIAL_CONSTRUCTIVIST_APPROACHES
- Gülüüz, Y. (2017). *Uluslararası İlişkiler Teorilerinde Sosyal İnşacılık*. (Erişim: 04.06.2017), <http://www.academia.edu/29259961/Konstr%C3%BCktivizm>
- İRAM (2017). *Ruhani'nin Yeni Dönemi*. Ankara: İnan Araştırmaları Merkezi.
- Kaya, S. (2008). Uluslararası İlişkilere Konstrüktivist Yaklaşımlar. *Ankara Üniversitesi Siyasal Bilimler Dergisi*, 63 (3), 83 - 111.
- Kaya, S. (2013). Sosyal İnşacılık. İçinde: E. T. Tayyar Arı, *Uluslararası İlişkiler Kuramları 2*. Eskişehir: Anadolu Üniversitesi.
- Mokhtarpour, A. (2012). İnan Devlet Modeli. Yüksek Lisans Tezi. Ankara: Ankara Üniversitesi
- Oğuz, S., & Çakır, R. (2000). *Hatemi'nin İnan'ı*. İstanbul: İletişim Yayınları.
- Onat, H. (2013). İnan İslam Devrimi ve Şiilik. *e-Makalat Mezhep Araştırmaları Dergisi*, 6(2), 223-256.
- Özlük, E. (2009). Uluslararası İlişkiler Disiplininin Soykütüğü. *Sosyal ve Ekonomik Araştırmalar Dergisi*, 9(17), 237 - 260.
- Sarı, İ. (2017). *Rafıancani'nin İnan'ı*. İnan Araştırmaları Merkezi (İRAM). 11.01.2017 Tarihli. (Erişim: 10.02.2018) <https://iramcenter.org/rafsancani-nin-iran-i/>
- Sinkaya, B. (2017). Yeni Ruhani Hükümeti'nin Dış Politikası. *Ortadoğu*, 9 (82), 25-27.
- Tabari, K. (2014). Devrim Sonrası İnan'da Hukuk Devleti Ve Reform Politikaları (İrem Burcu Özkan çev.). *İstanbul Üniversitesi Hukuk Fakültesi Mecmuası*, 72(1), 917-933.
- Tafloğlu, Y. D. (2013). İnan İslam Cumhuriyeti'nde Egemenlik ve Meşruiyetin Kaynağı "Velayet-i Fakih". *Ankara Üniversitesi SBF Dergisi*, 95-112.
- Üstün, İ. S. (1999). *Humeyni'den Hamaney'e İnan İslam Cumhuriyeti Yönetim Biçimi*. Ankara: Birleşik Yayıncılık.
- Waever, O. (1996). *The Rise and Fall of The Inter-paradigm Debate in International Theory: Positivism and Beyond*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Wendt, A. (1999). *Social Theory of International Politics*. Cambridge: Cambridge University Press .
- Wendt, A. (2013). Anarşi Devletler Ne Anlıyorsa Odur: Güç Politikalarının Sosyal İnşası. *Uluslararası İlişkiler*, 10(39), 3-43.
- Yeşiltaş, M. (2014). İnan'ın Nükleer Söylem Siyasetini Anlamak: Eleştirel Bir Değerlendirme. *Akademik Ortadoğu*, 8 (2), 41-72.
- Yetgin, A. (2013). *İnan Siyasetini Anlama Kılavuzu*. Ankara: SETA Yayınları.